

SULTAN TÜRBELERİNDEKİ SİMGESELLİK: ANADOLU SELÇUKLU VE OSMANLI BEYLİĞİ ÖRNEKLERİ*

Sema GÜNDÜZ

Özet

Anadolu'da, Selçuklularla birlikte yoğun olarak ortaya çıkan türbe mimarisi, Osmanlı döneminde de devam etmiştir. Her iki dönemde tek mekanlı düzenlemeleri ile öne çıkan türbeler, dini yapılar içerisinde incelenmekle birlikte kamuya hizmet eden cami, mescit ve zaviyelerden daha özel ve kişisel yapılar olarak dikkati çekerler. Anadolu Selçuklularında günümüze ulaşamayan I. Kılıç Aslan ve I. Mesud'un türbelerinin yanı sıra II. Kılıç Aslan ve I. İzzeddin Keykavus'un kendilerine ait türbeleri vardır. I. İzzeddin Keykavus'tan sonraki sekiz Selçuklu sultanının kendilerine birer türbe inşa ettirmek yerine, başkent Konya'daki Alâeddin Camii'nin avlusunda Anonim Selçuklu Tarihi'nde "Sultanlar Türbesi" olarak tanıtılan II. Kılıç Aslan türbesine gömülmüş olmaları dikkati çeker. Bu tercih, Anadolu Selçuklularında hanedan mezarlığı geleneğinin varlığını düşündürür. Osmanlı Beyliği'nde ise Sultan I. Murad'ın türbesi özgün şekliyle günümüze gelememiş olmakla birlikte, her sultana ait bağımsız bir türbe bulunur. Bu nedenle iki kültür arasında, sultanların gömü anlayışı arasındaki farklılık vurgulanması gereken önemli bir konudur. Bu tercih farklılığı, her iki kültürde türbelere yüklenen anlam değişikliğine işaret eder.

Anahtar kelimeler: Selçuklu Devleti, Osmanlı Beyliği, Türbeler, Sultan Türbeleri.

* Bu çalışma, Çanakkale'de gerçekleştirilen XII. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu'nda (15-17 Ekim 2008) bildiri olarak sunulmuştur.

The Symbolism of the Sultan Tombs: The Examples of Anatolian Seljuks and Ottoman Principality

Abstract

The tomb architecture which appeared intensively with the Seljuks in Anatolia, has also continued in the Ottoman Period. Tombs came forward in a single space organization during these periods; they are religious structures, and taken as more private and personal places than mosques, masjids and zawiyes. There were some tombs from the Anatolian Seljuk period belonging to Kılıç Arslan II and İzzeddin Keykavus as well as Kılıç Arslan I. and Mesud I.; however the last two couldn't reach to this day. It attracts Tombs attention that eight Seljuk sultans following İzzeddin Keykavus I., did not build independent tombs for themselves, but they were burried alongside Kılıç Arslan II.'s tomb in the courtyard of Konya Alâeddin Mosque. This was called as "The Tomb of Sultans" in the Anonymous Seljuk History. This choice of location shows the existence of a dynastic burial tradition in the Anatolian Seljuk period. On the other hand, in the period of the Principalities there are tombs for each sultan (only one of them, Murad I.'s tomb couldn't keep its originality). For this reason it can be said that there is a difference between these two burial traditions. This difference regarding burial choice displays the change in the meaning attributed to the tombs.

Key words: Seljuk Sultanate, Ottoman Principality, Tombs of Sultans.

Bu çalışmada Anadolu Selçuklu-Osmanlı Beyliği dönemlerinde¹ inşa edilmiş anıtsal mezar yapılarından türbeler birincil olarak sosyal statüleri açısından ele alınacaktır. Özellikle sultan türbelerine yüklenmek istenen anlamlar ile bu anlamların iki dönem arasındaki benzerlik ve farklılıkları tartışılacaktır.

Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Beyliği dönemlerinde plan ölçeğinde ister bir yapı bünyesinde, ister bağımsız kurgulanmış olsun tek mekânlı düzenlemeleri ile öne çıkan türbeler, dini yapılar içerisinde incelenmekle birlikte kamuya hizmet eden cami, mescit ve zaviyelerden daha özel yapılar olarak dikkat çekerler. Sözü edilen iki dönemde de sultanlar kentlerin önemli noktalarına kendi adları ile anılan cami, kervansaray veya zaviye gibi toplumun belli ihtiyaçlarına cevap veren sosyal içerikli eserler yapturmalarına karşın, sosyal kullanımları doğrudan banisinin ismi ile ilişkili türbeler çok daha kişisel olmaları ile bu yapılardan ayrılırlar. Özellikle sultan türbelerinin yapılma amacı irdelendiğinde, hitap ettikleri kitle/kullanıcı için farklı anlamlar taşıdıkları düşünülebilir. Dönemin siyasal yaşamına damgasını vurmuş bu kişilikler, çoğu zaman kendi isimleri ile anılan türbeleri aracılığıyla hitap ettiği kitle ile siyasi bir bağ kurarlar. Günümüzde bile ziyaretçilerin çoğu bu başarıları kutsamak ya da öykünmek adına tarihi bir coşkuyla siyasi kişiliklerin türbeleriyle yüzleşir. Bu yaklaşım, türbelerin inşa edildiği amaçla ilişkili olarak sultanların dönemlerinde kazanmış oldukları siyasal güçlerinin sonraki zamanlarda da imgesel olarak devam ettiğinin bir kanıtıdır.

Anadolu'da, Selçuklular ve Selçuklularla eş zamanlı beylikler ile birlikte yoğun olarak ortaya çıkan türbe mimarisi, Osmanlı döneminde de devam

¹Osmanlı Devleti siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlardaki gelişime paralel olarak üç dönemde incelenir. Bu dönemler, Beylikler veya Erken Osmanlı Dönemi (1299-1453), Klasik Dönem (16-17.yy.) ve Batılılaşma Dönemidir (18. yy. ve sonrası) (Yenişehirlioğlu, 1993, s. 23).

etmiştir². *Türbe* ve *kümbet* terimleri ile tanımlanan Anadolu Selçuklu dönemi mezar yapıları, genellikle çift katlı olarak inşa edilmiştir³. Bu yapıların alt katları *mezar odası/mumyalık*, üst katları ise *sanduka/mescit odası* olarak adlandırılır. Büyük ölçüde toprak altına inşa edilen alt katta mumyalanmış cesetler, üst katta ise ölen kişiyi temsilen bir sanduka yer alır. Bu mekân, türbeyi ziyaret eden kişilerin namaz kılması ve birçok örnekte mihrap bulunması nedeniyle mescit odası olarak adlandırılır⁴. Osmanlı Beyliği mezar yapıları ise tek katlı düzenlemeleri ve farklı plan çeşitlemeleri ile Selçuklu örneklerinden ayrılırlar.

Yeni kurulmakta olan bir beylikte, dini yapılar grubunda değerlendirebileceğimiz türbe mimarisinin değişime uğraması, Müslüman olan her iki kültür arasında bazı değişikliklerin varlığına işaret eder. Anadolu Selçuklu türbe mimarisinin biçimlenmesinde, bir İslam geleneği olmasa da, İslam toplumu tarafından kabul gören mumyalama geleneğinin etki etmiş olduğu kabul gören bir görüştür (Turan, 1947, s. 209; Önkal, 1992, s. 2). Anadolu'daki Selçuklu dönemine ait bazı türbelerin alt katlarında mumyalanmış naşların varlığı, sıradan halk olmasa bile, kendilerine türbe inşa ettiren dönemin önemli siyasi kişiliklerinin mumyalanarak gömüldüklerine işaret eden önemli

² Klasik Osmanlı dönemi türbelerinin temelini oluşturan Anadolu'daki türbe gelişimi, dönemin siyasi yapısı ile mimari ve malzeme teknik özellikleri de dikkate alınarak üç döneme ayrılmıştır. 1150'lere yerleştirilen ilk dönem türbelerinin kökeni İran Selçukluları ile ilişkilendirilmiştir. İkinci dönem türbeleri, ihtiyaçlar ve tercihler doğrultusunda değişiklikler göstermiş, özellikle de İranlı bir özellik olan tuğlanın yerini taş malzeme almıştır. Çokça türbenin inşa edildiği 1250'lere tarihlendirilen üçüncü dönemde ise, Moğol istilası ve Anadolu'ya göçün de etkisiyle türbe mimarisinde farklı uygulamalar ortaya çıkmıştır (Bates, 1970-71 ss. 74-75).

³ Türbe ve kümbet ayrımı ise bu yapıların örtülerindeki farklılıktan olduğu kabul edilir. Genellikle üzeri dıştan kubbe ile örtülü yapılara *türbe*, piramidal çatı veya konik külahla örtülen yapılara ise *kümbet* ismi verilmekle birlikte, yapılar arasında işlevsel bir farklılık olmadığı vurgulanır (Arık, 1967, s. 65; Önkal, 1996, s. 448). İşlevsel olarak her iki tanımlama arasında fark olmamasından yola çıkarak, metinde, iki ayrı kültüre ait mezar yapıları *türbe* olarak adlandırılacaktır.

⁴ Bir araştırmacı bu bölümün işlevini "Kümbetler mezar anıtları olmaktan çok içinde ibadet edilen niteliğe bürünür" (Tuncer, 1991, s. 1079) şeklinde vurgular.

verilerdir (Yahyaoğlu, 1966, s. 73; Öney, 1981, s. 45). Bunun yanı sıra Amasya’da bugün müze olarak kullanılan Sultan Mesud Türbesi’nin içerisinde, kimlikleri kesin olarak bilinmese de, üç erkek, iki kadın ve iki çocuk mumyasının bulunması, 1201 tarihli Altunaba vakfiyesinde ise yoksul ve dindar Müslümanların ölümlerinde kefenleme, mumyalama ve gömülme masrafları için vakıflar yapılması, sıradan insanların bile mumyalandığına işaret eder ki, bu Selçuklu döneminde mumyalama geleneğinin varlığını düşündürür (Turan, 1947, s. 208)⁵. Bu gelenek ile bağlantılı olarak genellikle iki katlı Selçuklu türbelerinde mumyalanan ölümlerin alt kata konuldukları anlaşılır (Önkal, 1996, s. 4). Osmanlı Beyliği döneminde ise ölümleri mumyalama ritüeline ilişkin bazı veriler bulunmasına karşın⁶, belli ölçülerde böyle bir geleneğin devam etmediği dikkat çeker. Bu dönem türbelerinin genellikle tek katlı yapıldıkları düşünülürse, türbelerdeki alt kat ile bağlantılı mumyalama geleneğinin türbe mimarisinin biçimlenmesinde etken olduğu kabul edilebilir. İslam’a uymayan ve eski Türk gelenekleri ile ilişkilendirilen mumyalama geleneğinin (Turan, 1947, s. 209; Önkal, 1992, s. 2) Osmanlı döneminde terk edilmesi, İslami özelliklerin baskın olduğu bir toplum yapısını düşündürür. II. Murad vasiyetnamesinde, “naaşının gelen sünnete göre toprak üzerine konulmasını” ister (Sertoğlu, 1969, s. 69). Sultanın bu tercihi, ölünün mumyalanması yerine, İslam usullerine göre gömülmesi isteğine işaret eder (Önkal, 1992, s. 7). Bu durumda özellikle vurgulanması gereken, İslam’a bağlılığın artması nedeniyle,

⁵ 1272 tarihli Nureddin Cacabey vakfiyesinde ise ölü gömme ile ilgili “...cihetlerinin nihayetine kadar bütün alet ve vasıtalarıyla birlikte, öldükleri zaman kendilerini gömmek ve kefenlemek için vakfetmiştir” (Temir, 1989, s. 129) şeklinde bir ibare yer alır.

⁶ I. Murad örneğinde olduğu gibi, seferde ölen Osmanlı sultanlarının iç organlarının öldükleri yerde gömülerek kendilerine bir makam türbesi yaptırıldığı, naaşın ise Bursa’ya getirilerek külliyesi içerisindeki türbesine gömüldüğü bilinmektedir (Lütfi Paşa, 2001, s. 162). Buna ek olarak Orhan Gazi, I. Bayezid ve I. Mehmed örneklerinde de olduğu gibi sultanların çeşitli sebeplerle ölümlerinin gizlenmesi sonucunda gömü işleminin bekletilmesi de (Aşıkpaşa, 1992, ss. 37- 81) belki bir gelenek olarak değil ama ihtiyaçlar doğrultusunda mumyalamanın varlığını gösteren önemli verilerdir.

mumyalama gibi aslında İslam'a uymayan bir gelenekten uzaklaşılmasıdır. Bu bağlamda konumuz açısından dikkat çeken, mumyalanarak naaşların korunmasına rağmen tek bir türbeye defnedilen Selçuklu sultanlarına karşın, Osmanlı sultanlarının her birine ait birer bağımsız türbenin inşa edilmesidir.

Selçuklularda günümüze ulaşamayan I. Kılıç Aslan (1092-1107) ve I. Mesud'un (1116-1155) türbelerine karşın, II. Kılıç Aslan (1155-1192) ve I. İzzeddin Keykavus'un (1211-1220) kendilerine ait türbeleri vardır. Ancak, I. İzzeddin Keykavus'tan sonraki sultanların kendilerine birer türbe inşa ettirmek yerine, II. Kılıç Aslan türbesine gömülmeleri dikkat çekicidir. Bu tercih, Anadolu Selçuklularında hanedan mezarlığı geleneğinin varlığını düşündürür. Osmanlı Beyliği'nde ise hepsi özgün şekilleriyle günümüze gelememiş olmakla birlikte, her sultana ait bağımsız bir türbe bulunur. Bu gelenek Klasik Osmanlı döneminde de devam eder⁷. Bu nedenle iki kültüre ait türbe mimarisindeki biçimsel özelliklerin yanı sıra özellikle sultanların gömü anlayışı arasındaki farklılık, vurgulanması gereken önemli bir konu olarak dikkat çeker. Bu farklılık, her iki kültürde türbelere yüklenen anlam değişikliğine işaret eder. Saltanat ideolojilerini, sultani ve maddi güçlerini şehir ölçeğinde inşa ettirdikleri eserlerle ortaya koyan baniler (sultanlar), bir anlamda inşa ettirdikleri yapılarla "sultani" bir imge dünyası yaratmışlardır. Bu imge dünyası içerisinde Anadolu Selçuklu sultanları, sultani güçlerini yansıtan prestij yapıları olarak hanları seçmişler, Osmanlı sultanları ise kent merkezlerinde kendi adlarına külliyele inşa ettirmişlerdir. Ancak her iki uygulamada da sultan türbeleri, öncelikli

⁷ Her Osmanlı sultanı için ayrı bir türbe yapma geleneği I. Mustafa (1617-1618/1622-1623) ile kesintiye uğrar. Öncesinde ya kendileri veya aynı zamanda halefleri olan oğulları tarafından yaptırılmakta olan sultan türbelerindeki bu kesinti, I. Mustafa'nın, yeğeni Sultan II. Osman'ı babası I.Ahmet'in türbesine defnettirmesiyle başlar. Sonraki dönemde, esasen türbeye dönüştürülen Ayasofya Camii avlusundaki vaftizhane hariç, hiç bir Osmanlı sultanının defnedilmediği Nur-u Osmaniye Türbesi ile Hatice Turhan Valide Sultan adına yapılan ve içinde beş Osmanlı hükümdarının medfun bulunduğu türbe dahil, Osmanlı sultanları için (20 sultan) sadece yedi türbe yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Önkal, 1998.

planlanan bir yapı grubu olarak öne çıkmamakla birlikte, hem kent hem de külliye içerisindeki konumları nedeniyle anlam kazanırlar.

Anadolu Selçuklu başkenti Konya düşünüldüğünde, I. Mesud döneminde, iç kalede, bir payitaht oluşturma çabası içinde hâkimiyet sembolü olarak, içinde hutbe okunabilecek *cami (Alâeddin Camii)*, yönetim merkezi ve sultanlığın simgesi olarak *saray* ve sarayın hemen yanında, yine hükümdarlığın simgesi olan *darphane* ile idari ve askeri bir merkezin kurulduğu görülür (Yasa, 1996, s. 57)⁸. Daha sonra caminin avlusuna II. Kılıç Arslan ve I. İzzeddin Keykavus tarafından birer türbe inşa edilmiştir. II. Kılıç Arslan'ın, yapısının doğu yüzünde külah eteğindeki inşa kitabesinde kendisini;

Bu türbenin yapılmasını büyük sultan din ve dünyanın izzeti, İslam ve Müslümanların direği, müşriklerin katili, meliklerin ve sultanların medarı ifiharı, Rum ve Şam beldelerinin sultanı, fetihler sahibi, müminlerin emirinin yardımcısı, Kılıç Arslan oğlu Mes'ud oğlu Kılıç Arslan emretti. Allah onu aziz kılsın (Duran, 2001, s. 69).

şeklinde tanımladığı türbesi, II. Kılıç Arslan ve sonraki yedi Selçuklu sultanının gömü yeri haline gelmiştir. Bir dönem kaynağında, I. Alâeddin Keykubad (1220-1237) ile II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in (1237-1246) ölümleri anlatılırken verilen "...cenaze namazı kılınarak cesedini sultanların türbesine 'Konya'ya' götürdüler" ve "...Konya'ya gitti ve 643 Recep ayı ortasında öldü. Sultanlar türbesine gömüldü" (Uzluk, 1952, ss. 31-33) şeklindeki ibareler, *Sultanlar Türbesi* olarak tanımlanan bu yapı içerisindeki sultan gömülerini açıklar

⁸ Şehir silüetinin iki hakim elemanı vardır. Biri, idari ve askeri örgütlenmenin ifadesi olan "iç kale" dir. Weber'in de dediği gibi, bir kaleye sahip olmak öncelikle devletin askeri hakimiyetini simgeler (Weber, 2000, s. 87). Daha sonra, devletin yönetici kesimine ait sarayın inşasıyla birlikte, askeri hakimiyeti simgeleyen kale idari bir merkez niteliği kazanır. Orta Çağ kentlerinde ise kale, kralın, soyluların veya şövalyeler birliğinin yaşama alanına dönüşmüştür. Kalede ya kendileri yaşamış ya da paralı askerlerden, vasallardan ve hizmetkarlardan oluşan bir garnizon bulundurulmuştur. Bir anlamda kale siyasal bir merkez haline gelmiştir (Weber, 2000, s. 88). Diğeri ise, dini sembol olarak "cami"dir.

niteliktedir. Caminin avlusundaki -I. Keykavus'un inşa ettirdiği düşünülen-diğer türbe ise II. Kılıç Aslan türbesinin hemen batısına konumlandırılmıştır. I. İzzeddin Keykavus'un Alâeddin Camii'nin kuzey avlu duvarında yer alan kitabesinde,

Bu mescit ve temiz türbenin yapılmasını fetihler babası, din ve dünyanın azizi, galip sultan, Kılıç Aslan oğlu, şehid Keyhüsrev oğlu, Emirü'l müminin'in yardımcısı Keykavus, mütevellisi Atabeg Ayaz'a 616 (1219-20) senesinde emretti (Önkal, 1996, s. 68).

yazılıdır. Bu kitabeden de anlaşılacağı üzere, I. Keykavus Alâeddin Camii ile birlikte bir türbenin inşasını emretmiştir. Bugün caminin avlusunda yer alan ve kitabesi bulunmayan türbenin sözü edilen kitabede adı geçen türbe olduğu tartışmalı olsa da, konumuz açısından önemli olan, I. Keykavus'un Sivas'taki Darüşşifası'nın türbeye dönüştürülen eyvanı dışında, kendisi için Alâeddin Camii avlusunda bağımsız bir türbe düşünmüş olmasıdır. Belki de bu nedenle Konya iç kalesinde *saray, cami ve darphane* ile oluşturulan yönetim merkezi *saray, ulu cami ve türbe* üçlüsü (Kuran, 1995, s. 389) şeklinde tanımlanmıştır.

Merkezinde caminin bulunduğu, iç kale olarak kullanılan dairesel planlı bu tepe ile Konya'da evrensel bir kentin yaratılmaya çalışıldığı düşünülebilir (Resim 1). Kentin merkezinde beş farklı sultan dönemi veren üç evreli bir caminin bulunması, şehir ölçeğinde sultani güç-prestij ile birlikte saltanat ideolojisinin varlığını da düşündürür⁹. Selçuklu hanedanı kavramı bugüne kadar yeterince öne çıkmamış olmakla birlikte, Selçukluların başkenti Konya'daki Alâeddin Camii'nin avlusunda, Anonim Selçuklu Tarihi'nde *Sultanlar Türbesi* olarak tanıtılan bir türbenin varlığı anlamlıdır (Anonim, 1952, s. 33). Bu türbede, II. Kılıç Arslan, II. Rükneddin Süleyman Şah (1196-1204), III. Kılıç Arslan (1204-1205), I. Keyhüsrev, I. Alâeddin Keykubad, II. Keyhüsrev, II.

⁹ I. Mesud, II. Kılıç Arslan, I. Keyhüsrev (1192-96/1205-11), I. Keykavus ve I. Keykubad (1220-1237).

Keykavus (1246-1249) ve IV. Kılıç Arslan (1262-1266) (Oral, 1956, ss. 145-163) olmak üzere sekiz Selçuklu sultanı gömülüdür (Resim 2). II. Kılıç Arslan'a ait olduğu düşünülen sanduka üzerinde "Ey Tanrım bu türbe sahibi şehit ve ricacı olan fetihler babası Mes'ud oğlu Kılıçaslan'ı esirge" yazılıdır (Oral, 1956a, s. 55). Türbedeki diğer sandukalar üzerinde ise sultan isimlerini veren kitabeler bulunmaz. Sözü edilen bu sultanların yanı sıra, II. Kılıç Arslan'ın, Konya sarayında öldürüldüğü bilinen amcası Sultan Şehinşah'ın (1110-1116)¹⁰ mezarı üzerine türbesini inşa ettirdiği ve bu nedenle de Şehinşah'ın bu türbede gömülü olan ilk Selçuklu Sultanı olduğu düşünülür (Oral, 1956, s. 147). Buna ek olarak II. Kılıç Arslan'ın Alâeddin Camii'nin ilk banisi olan babası I. Mesud'u da bu türbeye defnettirdiği ileri sürülür (Oral, 1956, ss. 147-148; Turan, 1993, s. 195). Bu konuda özellikle vurgulanması gereken, Sultan I. Mesud'un Amasya civarında Simre şehrini inşa ettirdiği, içinde camiler, fakara ve yolcular için meskenler (zaviyeler) ve su tesisleri yaptırdığı; kendisi için burada yaptırdığı türbesine defnedildiği, türbesinin vakıfları, Kur'an okuyucuları ve sair maaşlı vazifelileri bulunduğu rivayet edilmesidir (Witteck, 1944, s. 33; Sevim, 1995, s. 441). Ancak Turan, bu rivayetin doğru olamayacağını, onun bu kasabayı inşası doğru olsa bile Konya'da hastalandığını, Selçuklu sultanlarının türbesini (Künbed-hane) kendisinin inşa ettirdiğini ve babası I. Kılıç Arslan'ın tabutunu da buraya getirmek istediğini belirterek, naşının Simre'ye naklinin pek doğru olamayacağını öne sürmektedir (Turan, 1993, s. 195). Bu doğrultuda, tartışmalı olması nedeniyle iki sultan gömüsü göz ardı edilse bile, içerisinde yatan sekiz Selçuklu sultanı ile bu türbe, avlusunda yer aldığı Alâeddin Camii'nde de olduğu gibi, hanedan/saltanat ideolojisinin varlığını düşündürür.

¹⁰ Şehinşah Akşehir yakınlarında I. Mesud'un askerleri tarafından yakalanarak gözlerine mîl çekildi. Bu şekilde Konya'daki karısına teslim edilen Sultan Şehinşah'ın tam anlamıyla kör olmadığı ve saltanatı için tehlike teşkil edeceği düşüncesiyle 1117'de I. Mesud tarafından boğdurularak öldürtüldü (Turan, 1993, s. 160).

Konumu ve içerisinde yatan sultanları ile Anadolu Selçukluları için özel bir yere sahip olan bu türbe, ongen planıyla da dönemin diğer mezar yapılarından ayrılır¹¹. Daha önce de vurgulandığı gibi, yapının bir dönem kaynağında da *Sultanlar Türbesi* olarak adlandırılması döneminde saltanat ideolojisine yönelik bir bakış açısının varlığına ve buradaki sultan gömülerinin bilinçli tercihinin bir işaretidir.

Anadolu Selçuklu döneminde, özellikle de başkent Konya düşünüldüğünde şehir kurmada Helenistik ve Roma geleneklerinin uzantılarını da görmek mümkündür. *Kent kurmak*, Büyük İskender zamanından itibaren anlamlandırılmıştır. Issus savaşından sonra Büyük İskender, zaferini Nikopolis diye adlandırdığı yeni bir kent kurarak kutlamıştı. Bu eylem bir örnek oluşturmuş ve “zafer kenti” kavramı yalnız İskender ve halefleri tarafından değil, Romalı general ve imparatorlar tarafından da sürdürülmüştür. Bu şekilde “kent”, onu kuran rejimi ve kişileri yücelten bir güç ve prestij simgesi haline gelmiştir. Bu dönemde, yeni bir kent kurulmadan önce tanrıların bunu onaylaması beklenirdi ve genellikle kentin kurucusu tanrılaştırılarak onun çevresinde bir kahraman kültü yaratılırdı. Romalılar da kent kurarken bu inanışları izlemişlerdir (Owens, 2000, ss. 4-9). Bu bağlamda düşünüldüğünde, Helenistik ve Roma geleneğinde de olduğu gibi, başkent merkezinde inşa edilen bu yapılar ile “devlet” ve “hanedan”ın yüceltildiği, Konya’nın ise başkent olarak bir güç ve prestij simgesi haline geldiği düşünülebilir¹². Buna ek

¹¹ Anadolu Selçuklu dönemi çokgen planlı türbelerin en erken tarihlilerinden biri olan türbe, Alâeddin Camii avlusunun kuzeybatısında konumlandırılmıştır. Ongen planı ile ünik bu türbenin alt katı içten daire planlıdır.

¹² Anonim Selçuklu Tarihi’nde I. Alâeddin Keykubad’ın Kentalo Kalesini (Alanya) aldıktan sonra, “..şehrin temelini atılmasını söyledi...” (Anonim, 1952, s. 30) şeklindeki ifadesi de alınan şehirlerin sultanlara göre yeniden elden geçtiğini gösterir. Kentin kuruluşun nasıl gerçekleştiği ise, “...emirlere Konya surlarının (kalelerinin) miktarınca burç çekilmesini emretti. Bir takım evler, bir takım saraylar, köşkler yaptılar ki tarif kabul etmez...” (Anonim, 1952, s. 30) şeklinde anlatılmıştır. Ele geçirilen bir şehirde, öncelikle surların inşa edildiğini, ardından ise konutlarla birlikte diğer yapıların inşasına

olarak, Alâeddin Camii'nin kuzey taç kapı kemer aynalığındaki kitabede geçen *Beytullah* kelimesinin yapıya, devlete/hanedana ve Konya'ya ayrı bir anlam yüklediği kabul edilebilir. *Allah'ın evi* anlamına gelen ve dönemin diğer hiçbir yapısında karşımıza çıkmayan böyle bir kitabenin varlığı yapıyı özel kılmaktadır. Başta Alâeddin Keykubad olmak üzere Selçuklu sultanlarının *Allah'ın Yeryüzündeki Gölgesi, Dünya ve Dinin Değeri (yardımcısı, yücesi veya koruyucusu)*, *İslam ve Müslümanların Sultanı (temel direği veya yücesi)* türünde unvanları kullanmaları, bu yapıdaki *Beytullah* kelimesiyle ilişkilendirilebilir. Zencani tarafından 1228 yılında tamamlanarak dönemin sultanı I. Alâeddin Keykubad'a sunulan *Siyasetname*'nin ilk bölümünde, "Sultan yeryüzünde Allah'ın halifesidir" diyerek Allah ile sultan arasında bir çeşit ilişki kurulması ve bu bölümün "Allah'a, Resulüne ve idarecilerinize itaat ediniz" (Zencani, 2005, s. 102) şeklindeki bir ayetle desteklenmesi ve caminin kitabesinde sıra dışı *Beytullah* ibaresine yer verilmesi, Roma döneminde kentin kurucusunun tanrılaştırılması olgusuna koşturarak burada da yapıya yüklenen ilahi güç işaret edildiğini düşündürür. Bu ilahi güç, aynı zamanda hanedana yüklenen anlamı da ortaya koyar. Eski Türk geleneklerinde de cihanşümül hakimiyeti ifade eden *Kaan (Hakan)* unvanını ancak Tanrının göndermiş olduğu soy taşıyabilirdi. Han soyunun kutsal, tanrısal bir menşei vardır ve hanlar ekseriya

başlandığını öğreniyoruz. Şehrin yeniden kuruluşunu anlatan bu ifade, "...bunlar tamam olduğunda Alâeddin kendi adını o şehre verdi. Alaiye diye isim koydu" (Anonim, 1952, s. 30) şeklinde tamamlanmıştır. Bu veri oldukça önemlidir. Kenti fetheden sultanın emri ile yeniden kurulan şehir, aynı zamanda sultan tarafından yeni bir isimle adlandırılmaktadır. Kente verilen ismin kurucunun kendi ismi olması ise, kentin bir sultani imgeye dönüştüğüne ve prestij göstergesi olduğuna işaret eder. Alanya kentinin dışında sultan I. Alâeddin Keykubad'ın "*Kubadiye*", "*Keykubadiye*" ve bazen de "*Kubadabad*" diye anılan bir şehir daha kurduğu dile getirilir. Bugün neresi olduğu bilinmeyen bu şehrin, İran hükümdarlarından Akhemenitler soyundan gelen Keykubad'ın kurduğu "*Kubadiyan*" şehri ile özdeşleştirilmiş olabileceği üzerinde durulur (Eldem, 1982, ss. 75-77, dipnot 107). I. Alâeddin'in, kurdurduğu saraylarına yukarıda adı geçen isimleri vermiş olması, sultanın "*Kubadiyan*" şehriden esinlenmiş olduğuna işaret eder (Ögel, 1986, s. 26). Görülüyor ki şehir kurma geleneği, bir şekilde İran kültürü ile ilişkilendirilmiştir.

gökten inen bir ışıktan gebe kalmış bir prensesin çocuklarıdır (İnalçık, 1959, s. 75). Eski Türk geleneğindeki “Tanrının göndermiş olduğu soy” anlayışının İslami şekli, diğer bir deyişle Anadolu Selçuklu hanedanına yansımaları muhtemeldir ki *Beytullah* ibaresi ile biçimlenmiş ve bu ibare hanedana ilahi sayılabilecek bir anlam kazandırmıştır¹³. Böylelikle başkent Konya’ya dahi farklı bir anlam atfedildiği düşünülebilir.

Bu bağlamda bir ovaya yayılan Konya şehri düşünüldüğünde, kentin merkezini oluşturan dairesel planlı bir tepe üzerindeki iç kale ile bu kalenin merkezinde beş sultan dönemi veren Cami rejimi ve *kişileri yücelten bir güç ve prestij simgesi* olarak düşünülmüştür. Caminin avlusunda yer alan sekiz sultanın gömülü olduğu türbe ile de, *Selçuklu sultanlarının çevresinde hükümran kültürü* yaratılmıştır denilebilir¹⁴. Şehir ölçeğinde sultani güç-prestij ile birlikte saltanat ideolojisinin varlığını da düşündüren bu *anlamlı kurgu*, caminin kitabelerinden birindeki Allah’ın evi anlamına gelen *Beytullah* ibaresiyle tamamlanmış olur. Bu şekilde, başkentin merkezinde inşa edilmiş söz konusu yapılarla *devlet ve hanedanın* yüceltilmiş olduğu söylenebilir.

Osmanlı Beyliği’nin başkenti Bursa’nın iç kalesinde ise, Şehadet Camii’nin batı duvarındaki kitabeden¹⁵ anlaşıldığı üzere, 1337’de Orhan Gazi (1324-1360), muhtemeldir ki içinde hâkimiyet sembolü olarak, hutbe

¹³ Osmanlı sultanlarının 14. yüzyıldan itibaren “Han” unvanını isimlerine eklemiş olmaları (İnalçık, 1958, s. 68) da, eski Türk geleneklerine bağlı olarak *Han* soyunun kutsal, tanrısal bir menşei olmasından kaynaklanan bir tercih gibi düşünülebilir.

¹⁴ Bizans döneminden İç Kale’de, Aziz Amphilokios ve Metamorfosis olmak üzere iki kilisenin varlığı bilinmektedir. Bizans dönemi saray kiliseleri için bkz. Tekinalp, 2009, ss. 148-167.

¹⁵ “Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak için mübarek mescidi (inşa etmeyi) emretti. Her kim Allah rızasını elde etmek maksadıyla bir mescid inşa ederse, Allah da ona cennette bir ev inşa eder. Ya Rab, bu mescidin sahibi olan büyük ve yüce emir, din için savaşan, gazilerin sultanı, gazi oğlu gazi, dinin, devletin ve alemin cesuru, zamanın pehlivanı – Allah ömrünü uzun etsin- Osman oğlu Orhan’ı bağışla” (Tüfekçioğlu, 2001, s. 23).

okunabilecek bir cami inşa ettirmiştir¹⁶. Bu camiye ek olarak, 1861 yılında çıkarılan Bursa haritasında yer verilen Şehadet Camii'nin hemen karşısındaki saray kalıntılarından, burada bir de sarayın varlığı dikkati çeker (Resim 3). Bugün herhangi bir veri bulunmasa da bu kalıntıların, Orhan Gazi'nin mevcut Tekfur Sarayını yeniden düzenleyerek kullandığı saray olduğu kabul edilir (Ayverdi, 1989a, s. 117)¹⁷. Bu iki yapı ile çok yakın bir konumda, Osman Gazi'nin (1300-1324) türbesi yer alır (Resim 4). Bu yapı, Osman Gazi'nin vasiyeti üzerine kaledeki bir Bizans kilisesinden dönüştürülmüştür¹⁸. Bu uygulama, daha sonra kendi adına sur dışında bir külliye inşa ettirecek olan, Osman Gazi Türbesine çok yakın konumdaki Orhan Gazi'nin Türbesi için de benzer şekilde devam etmiştir (Resim 5-6). Ancak bu yapının önce camiye, sonrasında ise türbeye dönüştüğünü de unutmamak gerekir. Şehirdeki en önemli kilisenin camiye çevrilmesi bir İslam geleneğidir ve Türk kentlerinin çoğunda camiye dönüştürülen kilise, Konya ve Sivas örneklerinde de olduğu gibi iç kalede yer alır (Boran, 2001, ss. 24-34; ss. 169-174). Bu gelenek, yeni ele geçirilen bir Hıristiyan kentinde, yeni kültürü tanımlayan -Hıristiyan kentini Müslümanlaştıran- en önemli adım olarak benimsenmiştir. Kente hâkim gücü tanımlayan dini bir yapının, yeni alınan güç tarafından yeni dinin kullanımına dönüştürülmesi, kentin yeni hâkiminin şehir ölçeğinde kendisini tanımlaması ile ilgili olmalıdır¹⁹. Ancak Osman ve Orhan Gazi türbelerinde, mevcut geleneğin

¹⁶ Evliya Çelebi'de "Bursa fethinde bina olunan yukarı ve iç kal'ada Evsaf-ı Cami-i Sultan Orhan Gazi" (1999, s. 12) şeklinde ifade edilen bu caminin yeri konusunda farklı görüşler olsa da caminin kale içerisinde, bey sarayı ile bugünkü Osman ve Orhan Türbeleri'ne yakın bir konumda olduğu düşünülür (Ayverdi, 1989a, s. 58).

¹⁷ "Ve Selef-i padişahlarına mahsus saray-ı müfid muhtasar bu kal'adadır" (Evliya Çelebi, 1999, ss. 10-11); "Bursa hisarında kendisinin sarayı kapısında bir Cuma mescidi yaptı" (Aşıkpaşa, 1992, s. 53) gibi ifadelerden de Bursa hisarı içerisindeki Osmanlı sarayının varlığı hakkında bilgi ediniyoruz.

¹⁸ Osman Gazi'nin oğlu Orhan Gazi'ye vasiyeti: "Oğul öldüğüm vakit beni Bursa'da şu Gümüşlü Kubbe'nin altına koy..." (Aşıkpaşazade, 1992, s. 34; Neşri, 1987, s. 145).

¹⁹ Roma şehirleri üzerine kurulan Hıristiyan kentlerinde ise, erken İslam geleneklerine koşut olarak çoğunlukla kiliseler ya harap olmuş imparatorluk saraylarının bitişiğine ya

farklı bir uygulaması dikkati çeker. Her iki durumda da bir Bizans kilisesini cami yerine türbeye dönüştürüldüğü bu farklı uygulama bilinçli bir tercihi düşündürür. Buna ek olarak, en erkeni 16. yüzyıl sonlarına tarihlenen seyyahlar Orhan Gazi Türbesi'nin kapısında bir davulun asılı olduğundan bahseder (Eyice, 1962a, ss. 132-133). Nitekim Evliya Çelebi Seyahatnamesinde de *tabl-ı kebir* olarak adlandırılan (1999, s. 10) bu davul, Selçukluların son sultanı III. Alâeddin Keykubad'ın Osman Bey'e otorite sembolü olarak gönderdiği davul²⁰ ya da bu davula ithafen buraya yerleştirilen davul olmalıdır (Aşıkpaşazade, 1992, ss. 13-14, s. 18; Neşri, 1987, ss. 61-65; Hoca Sadettin, 1999, s. 32)²¹.

Beyliğin yeni kurulmakta olduğu Orhan ve Osman Gazi dönemlerinde öncelikli amaç, var olma çabasından doğan *Hakimiyet Telakkisi* ve *Meşrulaşma Arzusudur*. Osmanlı Beyliği başta olmak üzere yeni kurulan beyliklerin kendi aralarındaki mücadeleleri ve var olma çabalarından doğan meşruiyet arzusunun (probleminin), diğer beylikler ile birlikte Osmanlıların Selçuklu geçmişine sahip çıkmalarına neden olduğu düşünülür (Kafadar, 1996, s. 128). Bu nedenle de Osmanlı sultanlarının dönem kaynaklarında kendilerini *köken*, *toprak* ve *hükümdarlık hakkı* ya da *hükümdarlık mirası* olmak üzere bir devletin oluşum sürecindeki üç asal konuda Selçuklularla ilişkilendirmeleri önemlidir (Gündüz, 2009, s. 213). Kuban'ın da Osmanlı Devleti için vurguladığı gibi, “sultanı ve imparatorluğu ayakta tutan üç direktten birincisi tarihten gelen hükümdarlık

da yerlerine inşa edilerek Roma geleneğinin sürekliliği gösterilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte Hıristiyanlar, genellikle Pagan tapınaklarını kilise olarak kullanarak bu yapıları Hıristiyanlaştırmışlardır. Bu şekilde kullanım, 407 yılında Devlet tarafından hükme bağlanmış bir zorunluluk haline gelmiştir (Nicholas, 1997, s. 17).

²⁰ Halife tarafından başa geçen sultanlara kılıç, sancak ve davul gibi hakimiyet sembolleri gönderilerek hükümdarlıkları onanıyordu. Anadolu Selçuklu sultanları da halifeden bu gibi saltanat sembollerini almışlardır. Bu sembollerin sultanlara verilmesi ve onlar tarafından da beylere verilmesi İslami bir müessesedir (İnalçık, 1958, s. 69).

²¹ Osman Bey'in vasiyetnamesinde, sadece sarık bezi, at için zırh takımı, bir tuzluk, bir kaşıklık, bir çift çizme, sancaklar, bir kılıç ile Selçuklu sultanının gönderdiği davul kasnağının kaydedilmiş olması (Anonim, 1999, s. 17) dönem kaynaklarındaki bu veriyi destekler niteliktedir.

statüsüdür” (Kuban, 1998, s. 18) şeklindeki ifade, sözü edilen ilişkiyi açıklar niteliktedir. Orhan Türbesi’nin girişine asılan davul ise bu isteğin en önemli göstergesidir. Öyle görülüyor ki, Osmanlıların gücünün doruğunda olduğu 16. yüzyılda bile ilk başkent Bursa’yı ele geçiren Sultan Orhan’ın türbesinde, bir anlamda Selçuklulardan Osmanlıya geçen *hükümdarlık hakkı* ya da *hükümdarlık mirasını* simgeleyen davul korunmuştur.

Görüldüğü üzere, iç kalede, kente hâkim bir tepe üzerinde bağımsız konumları ile öne çıkan bu türbeler Bursa fatihlerine ithafen birer güç simgesi olarak anlam kazanmışlardır. Orhan Gazi’nin kendi adına kenti/halkı iç kale dışına taşıyacak bir külliye yaptırmasına karşın, türbesini başkent Bursa’nın gelişimi açısından çok önemli olan bu külliye içerisinde düşünmemesi de dikkat çeker. Bununla birlikte, her ne kadar Bizans yapılarının türbeye dönüştürülmesi söz konusu olsa da, bu iki türbe ile birlikte Selçuklu başkenti Konya’da kurulan *saray*, *ulu cami* ve *türbe* bağlantısını devam ettiren bir geleneğin, Orhan döneminde (1324-1360) iç kale içerisinde oluşturulduğu da vurgulanabilir.

Ancak beyliğin başkenti Bursa’nın iç kalesinde de ilk olarak bu birlikteliğin düşünülmesine karşın, Orhan Gazi ile birlikte diğer sultanların imaj yapıları sur dışına taşınır. Konumları irdelendiğinde, sur dışında inşa edilen ilk yapı topluluğu olması nedeniyle bugün bile şehrin merkezini oluşturan bir ovaya konumlandırılmış Orhan Gazi külliyesi dışındaki tüm külliyeler şehre hâkim tepeler üzerine inşa edilmişlerdir²². Banilerin, çoğunlukla kendi isimleri

²² Bursa’da ilk külliye 1339-40 tarihinde Orhan Gazi tarafından iç kalenin doğusuna inşa ettirilmiştir. Şehrin ve beyliğin ilk yapı topluluğu olan Orhan Gazi külliyesinin konumu için, muhtemelen halkın kolaylıkla yerleşebileceği ovalık bir alan tercih edilmiştir. Bu şekilde şehir gelişiminin iç kale dışına taşırılması amaçlanmış olmalıdır. Öyle ki bugün dahi şehrin ana merkezini, Orhan Gazi yapılarının bulunduğu bu bölge belirler. Yüzyılın 2. yarısında I. Murad külliyesi ise iç kalenin batısına, Çekirge’ye doğru bir gelişim başlatılmıştır. 1390’lı yıllarda I. Bayezid ise külliyesini tamamen ters düşen bir yere, kentin doğusuna inşa ettirmiştir. Bugün bile şehir merkezinin dışında kalan bu külliyenin konumu, şehrin bu yöne doğru gelişimini sağlamaktan çok, Hıristiyan nüfusun yaşadığı bir mahalle olması ile açıklanabilir. I. Mehmed tarafından

ile anılan külliyelerinin bu konumları, başkent içerisinde sultani güç ve kudretlerini, bir anlamda da varlıklarını ifade etme araçları olarak düşündüklerini ortaya koyar (Gündüz, 2009, ss. 144-148). Bu bağlamda konumuz açısından önemli olan, Osmanlı sultanlarına ait bu külliyeler içerisinde türbelerin konumları ve onlara yüklenen anlamdır.

Yapı topluluğu içerisindeki en erken tarihli türbe I. Murad'a (1360-1389) aittir. 14. yüzyılın ikinci yarısında iç kalenin batısına, Çekirge'ye doğru gelişimi başlatan, bugün "Hüdavendigâr Külliyesi"²³ olarak bilinen külliye, külliye merkezini oluşturan zaviyenin kuzeybatısına ve zaviyeden daha aşağı bir konuma yerleştirilen türbe özgün şeklini koruyamamıştır (Resim 7). Dönem kaynaklarında I. Murad'ın ölümünün ardından buraya konulduğu belirtilse de, türbenin inşasına dair veri bulunmaz (Neşri, 1987, s. 307). Seferde ölen ilk Osmanlı sultanı I. Murad'ın türbesini başkent Bursa'daki külliyesi ile birlikte inşa ettirmesi mümkün olmakla birlikte, daha büyük olasılık I. Murad'ın Kosova'da gömüldüğü yere bir makam türbesi yaptırarak babasının nâşını Bursa'ya getiren oğlu I. Bayezid tarafından yaptırılmasıdır²⁴. Böylelikle, Osman ve Orhan'dan sonra Osmanlı sultanlarının Bursa kalesinde gömülmesi düşüncesinden vazgeçilmiş olur.

1419-20 yılında inşa ettirilen Yeşil Külliye, Bursa'nın doğusuna doğru, şehre hakim bir tepe üzerine konumlandırılmıştır. Daha sonra dönemin son padişahı olan II. Murad 1425-26 yılında külliyesi için iç kale altında şehre hakim konum belirlemiştir. Kenti iç kale surları dışına taşıyan Orhan Gazi külliyesi ayrı tutulduğunda Bursa'nın topografik yapısıyla da bağlantılı olarak külliyelerin dış kale sınırlarını belirleyecek şekilde daha dar bir alanda konumlandırılmış oldukları görülür. Demek ki kentin asıl gelişimi Orhan Gazi Külliyesi ve kısmen de I. Murad Külliyesi ile gerçekleşmiştir.

²³ Külliye dönem kaynaklarında "Kaplıca İmaret" şeklinde geçmektedir (Neşri, 1987, s. 309).

²⁴ I. Murad'ın Kosova'da şehit edildiği yerde tahdit edildiği ve iç organlarının buraya gömülerek kendisi için bir makam türbesi inşa ettirildiği bilinir. Bu türbe ile bütün Osmanlı fütuhatında bir gelenek haline gelen fatih-şehitlere ait türbelerden biri yapılmış olur (Eyice, 1962b, s. 73).

Bu önemli değişiklik I. Murad ile birlikte farklı bir bakış açısının ortaya çıktığını düşündürür. Artık Osmanlı sultanları başkent Bursa'daki külliyeleeri içerisindeki -kendi türbesini inşa eden I. Mehmed hariç oğulları tarafından inşa ettirilen- bağımsız türbelerine gömülürler. Osman'ın türbesi oğlu Orhan (Bizans yapısından dönüştürülmüştür), Orhan'ın türbesi oğlu I. Murad (Bizans yapısından dönüştürülmüştür), I. Bayezid'in türbesi oğlu Süleyman Han ve II. Murad'ın türbesi ise oğlu II. Mehmed tarafından yaptırılmıştır. Babalarının ölümü üzerine tahta çıkan sultanların, öncelikli iş olarak babalarının türbelerini yaptırması, babaları olan sultanlara duyulan saygı ile birlikte belki de tahtın varisi olduklarının bir göstergesi gibi düşünülebilir. Bununla birlikte I. Bayezid'in (1389-1402) türbesinin, taht kavgalarının sürdüğü bir süreçte Edirne'de bir süre için hükümdar ilan edilmiş olsa da hiçbir zaman devleti bir idare altında toplayarak Osmanlı birliğini kuramayan oğlu Süleyman Han tarafından inşa ettirilmesi düşündürücüdür (Resim 8). I. Bayezid'in 1402 Ankara savaşında Timur'a yenilmesinin ardından 13 yıl süren bir karışıklık dönemi yaşanmış, bu süreçte ülke I. Bayezid'in oğulları arasında paylaşılmıştır. Emir Süleyman Edirne'de, I. Mehmed Amasya'da ve Emir Musa ile İsa kardeşler ise Bursa'da kalmışlardır (Uzunçarşılı, 1997, ss. 497-498). Bu süreçte Timur, fark gözetmeksizin tüm kardeşlere hükümdarlık alametleri göndererek valilik yaptıkları bölgelerdeki hükümdarlıklarını onaylamıştır²⁵. Ancak bu kardeşler içerisinde bir şekilde diğerlerinden farklı tutulan Musa Çelebi'dir. Babasının mülkü Bursa'da kemer, murassa kılıç ve yüz at ile hükümdarlığı

²⁵ I. Mehmed'e hükümdarlık alameti olarak taç, kemer ve berat gönderir. Bunun üzerine I. Mehmed, Timur'un egemenliğini tanıyarak (Uzunçarşılı, 1997, ss. 497-498), Timur ile kendi adının yazılı olduğu ilk sikkesini kestirir (Pere, 1968, s. 64). Emir Süleyman'a Rumeli hükümdarlığını vererek kendisine altın kemer ve külah, al damga, ferman ve berat yollamıştır (Uzunçarşılı, 2003, s. 317); İsa Çelebi'ye de benzer şekilde kemer ve külah gönderdiği bilinmektedir (Uzunçarşılı, 2003, s. 318).

onaylanan Musa Çelebi'ye aynı zamanda babası Yıldırım Bayezid'in naaşı da teslim edilmiştir (Uzunçarşılı, 2003, ss. 321-330)²⁶.

I. Bayezid'in nâşının Timur tarafından başkent Bursa'da hükümdarlığını ilan eden Musa'ya teslimine karşın, sultanın türbesini Edirne'de oturan Emir Süleyman inşa ettirmiştir. I. Murad'ın türbesinde de olduğu gibi, külliye'nin merkezini oluşturan zaviye'nin kuzeyine ve zaviyeden daha aşağı bir konuma yerleştirilen türbenin kitabesinde, Emir Süleyman kendisini "Arap ve Acem meliklerin efendisi, büyük sultan..." sıfatları ile tanımlamıştır (Tüfekçioğlu, 2001, s. 95). Emir Süleyman ve kardeşi Musa'nın çağdaş Mısır Memlûk kaynakları tarafından I. Bayezid'in halefleri olarak kaydedilmiş olmaları (İnalçık, 1959, s. 89), taht mücadelesi veren diğer kardeşler hayatta oldukları halde, kısa süreli de olsa, hükümdarlıklarının ilan edildiğini ortaya koyar. Bu nedenle taht kavgalarının sürdüğü ve her kardeşin bir şekilde hükümdarlığını ilan etmeye çalıştığı böyle bir süreçte, Emir Süleyman'ın, babasının türbesini yaptırması ve bu yapının kitabesinde kendini *sultan* olarak tanımlaması, kendisini tahtın varisi gördüğünün/olduğunun bir göstergesi kabul edilebilir. Bu bağlamda Osmanlı sultanları için, tahtın varisi olarak eski sultanın türbesini inşa etmenin bir rekabet, güç veya hâkimiyet sembolü olarak görüldüğü de düşünülebilir. Bununla bağlantılı olarak, Çelebi Mehmed'in tahta çıktığı dönemde yazılmış iki dönem kaynağını değerlendiren bir araştırmacının, 1404 baharında kısa süre Bursa'da tahta çıkan Çelebi Mehmed'in, naaşının kardeşi Musa Çelebi tarafından getirildiği babası I. Bayezid için gösterişli bir cenaze töreni düzenlediğini anlatarak, Çelebi Mehmed'in bu töreni yapmasını babası Sultan I. Bayezid'in yasal varisi olduğu izlenimini pekiştirmek olarak yorumlaması da (Dimitris, 2010, s. 108) bu görüşümüzü destekler niteliktedir.

²⁶ Musa, Bursa'dan sonra Edirne'de ikinci kez hükümdarlığını ilan edecek ve adına sikke bastıracaktı (1410)(Uzunçarşılı, 2003, s. 339).

Daha önce de belirtildiği gibi, Klasik Osmanlı döneminde de devam eden, ölen sultanlara ait türbelerin genellikle başa geçen oğulları tarafından yaptırılması geleneği, ancak 17. yüzyılda I. Mustafa ile birlikte kesintiye uğrar. I. Mustafa zamanına kadar Osmanlı sultanları için türbe yapımı, bir bakıma eski geleneğe bağlı kalınarak gerçekleşmiş fakat babadan oğula geçen veraset sistemi değişince, bu dönemden sonra toplam yirmi bir sultan için sadece altı türbe yapılmıştır (Önkal, 1998)²⁷.

I. Mehmed'in (1413-1421) türbesi, banisinin kendisi olması nedeniyle diğer tüm türbelerden farklılık gösterir (Resim 9). Külliye'nin bulunduğu tepenin en yüksek noktasında, zaviye'nin güneyinde, dıştan tamamının çini kaplaması ile tüm gözleri üzerine çeken bu türbenin yer alması bilinçli bir tercihi düşündürür. Osmanlı Beyliği dönemi Bursa'da yer alan diğer sultan türbelerinin külliye içerisindeki konumları dikkate alındığında, bu türbe farklı konumu ile diğerlerinden ayrılır. Türbenin bir anlamda külliye'nin merkezini oluşturması, hatta zaviyeye tepeden bakması Osmanlı mimarisinde bir daha karşımıza çıkmayacak olsa da, caminin kible yönüne sultan türbelerinin konumlandırılma uygulaması, klasik dönem sultan külliyelerinin ana ilkelerinden birini teşkil edecektir (Kuran, 1995, s. 389).

Osmanlı beyliğinin 11 yıl süren ciddi siyasal karışıklık sürecinde, Timur tarafından hükümdarlığının onaylandığı Amasya'da bulunan I. Mehmed, 1413'te beyliğin siyasal düzenini yeniden kurarak tahta çıkar. 11 yıllık bu süreçte, kardeşleri Emir Süleyman'ın 1402-1411, Musa Çelebi'nin 1411-1413 ve Mustafa Çelebi'nin 1419-1222 tarihleri arasında görülen sikkelerini

²⁷ Osmanlı Devleti'nde 1617 yılına kadar saltanat babadan oğla geçmiştir. Zira tahta geçen sultan kardeşlerini bir surette bertaraf eder ve kendi oğulları için taht yolunu serbest hale getirirdi. 16. yüzyıl sonlarında bir istisna yapılmış ve Şehzade Mustafa sarayda sağ bırakılmıştı. 1617 yılında Şehzade Mustafa, bir saray entrikası sonrasında tahta çıkarıldı. Bundan sonra hanedan içinde en büyük erkek üyenin saltanata geçmesi teamülü yerleşti (İnalçık, 1958, s.74).

Edirne’de bastırılmış olmasına karşın, Çelebi Mehmed, Amasya’da hükümdarlığının Timur tarafından onaylandığı 1403 yılı ile tahta çıktığı 1413 yılları arasındaki sikkelerini Bursa’da kestirtmiştir (Pere, 1968, ss. 59-71). I. Mehmed’in, başa geçmesinin ardından 1419 yılında Amasya’da kendi adına sikke bastırıldığı da bilinmektedir (Pere, 1968, s. 80). Bu nedenle, siyasal karışıklığın yaşandığı bir dönemde Amasya’da rahatlıkla sikke bastırılacak durumda olmasına karşın, beyliğin başkenti Bursa’yı tercih etmesi, -valisi bulunduğu Amasya yerine, tahta geçeceği başkent Bursa’yı seçmesi- I. Mehmed’in bu süreçte bile kendisini Osmanlı sultanı olarak tanımladığını düşündürür.

Bu nedenle belki de kendisini beyliğin ikinci kurucusu gibi gören I. Mehmed’in Yeşil Zaviye kitabesinde bu külliyei *kudret eseri* olarak tanımlaması bir tesadüf olmasa gerektir (Resim 10).

...fitratı yaratanın sanat eseri ve kudret kuyumcusunun kudret eseri, yani bu yüce eser ki Naim Cenneti’nin aziz ve alim olan Allah’ın takdiri ile istinsah edilmiş nüshalarından bir nüsha, ahiret bahçelerinden dünya hayatının çiçeği ile bezenmiş bir bahçe, dünya süsleri ile meydana getirilmiş olan makam, kainat kurulduğundan beri sanatının inceliği ve manzarasının güzelliği ile bütün cihana ne kadar iftihar etse, en mamur şehirler bile benzerine kavuşamadıklarından dolayı çekingen bir vaziyette karşısında ne kadar utanıp kalsalar yeridir... (Tüfekçioğlu, 2001, s. 138).

Şeklindeki kitabe metninde, yapının bir kudret eseri olduğu ve sanatsal inceliği ile herkesi etkileyeceğinin açık açık vurgulanması gerçekten de eserin bir prestij yapısı olarak düşünüldüğünü ortaya koyar. Bu nedenle külliyenin en önemli noktasına, bezemeleri ve özellikle de cephelerini kaplayan çinileri ile dönemi içerisinde özel bir yere sahip bu türbenin inşası bilinçli bir seçimi gösterir.

Bu bağlamda konumu, ölçeği, mimarisi, özellikle de süslemeleriyle özel kılınan türbenin, külliyesinin en önemli noktasına bir güç göstergesi olarak inşa ettirildiğini söylemek sanırım yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte bu türbede bir anlamda Selçuklu sultanlarına öykünmenin yanı sıra I. Mehmed'in Timur ile girdiği iç hesaplaşmanın getirdiği bir yarışın dillendirilmiş olduğu da düşünülebilir.

Türbede, Ahmed oğlu Hacı Ali isimli Tebrizli bir sanatçı, külliye de ise ismi belirtilmemiş başka Tebrizli ustaların çalıştığı bilinir (Tüfekçioğlu, 2001, ss. 162-169). Timurlu sanatçılar ile birlikte, külliye de imzası bulunan bir diğer sanatçı Nakkaş Ali bin İlyas Ali'dir (Tüfekçioğlu, 2001, s. 149). Timur tarafından Maverâünnehir'e götürülerek nakkaşlığı öğrenen ve daha sonra Bursa'ya geri geldiği bilinen Ali bin İlyas Ali yapıdaki tüm kompozisyonların tasarımcısı olarak kabul edilir (Özbek, 2002, s. 351)²⁸. Bu nedenle yapıdaki taş işçiliği, çini teknikleri ve kompozisyon özellikleri Timurlulara bağlanmıştır²⁹. Külliye de isimleri geçen Tebrizli ustaların dönemin diğer yapılarında çalıştıklarına dair veri bulunmaz. I. Mehmed'in tercihini ortaya koyan bu durum, Tebrizli sanatçıların, Timur'un ülkesinden sanatçı getirerek eser yapıtıracak kadar gücünü görel olarak gösterme (Özbek, 2002, s. 351) ve artık hayatta olmayan Timur'a dolaylı olarak meydan okuma isteğinden, bir anlamda Timur ile girdiği iç hesaplaşmanın getirdiği bir yarışın neden olduğu bireysel gücü ön plana çıkarma isteğine işaret eder³⁰.

²⁸ 14. yüzyıl biyografi yazarlarından Taşköprülüzade'de (1985, s. 437) Timur'un askerlerinin Bursa'yı kuşatması sırasında Ali bin İlyas Ali'nin Bursa'dan alınarak Semerkant'a götürüldüğünü, orada nakkaşlığı öğrenerek Timur'un ölümünden sonra yeniden Bursa'ya döndüğü anlatılmaktadır.

²⁹ Özellikle Yeşil Zaviye ve Türbedeki bitkisel bezemeli desenler ile Timurlu ciltleri arasında benzerlikler kurulmuştur (Raby-Tanındı, 1993, ss. 24-25).

³⁰ I. Mehmed'in fetret döneminde, üzerinde Timur'un adının bulunduğu tek sikkeyi darp ettirmesi, Çelebi Mehmed'in en azından o dönemde Timur'dan çekindiğine bir işaret olarak düşünülür (Dimitris, 2010, s. 103).

Bursa'da yer alan Osmanlı sultan türbelerinin sonuncusu II. Murad'a (1421-1444; 1446-1451) aittir. İç kalenin hemen alt kısmına ve şehre hakim konuma inşa ettirilen külliye'nin (1425-26) en önemli özelliği, sonraki süreçte sultan çocukları, eşleri, anneleri ve ebelerine ait olmak üzere birçok türbenin bu külliye'ye dahil edilmesiyle adeta bir hanedan mezarlığı haline getirilmiş olmasıdır. Külliye'nin merkezinde, dönemin diğer külliyelerinde de olduğu gibi - Yeşil külliye hariç- zaviye yer alır. Zaviye'nin güney batısında ve belki de zaviyeden biraz daha yüksek bir konumda II. Murad'ın türbesi bulunur (Resim 11). Sultanın oğlu II. Mehmed, tahta çıkışının hemen ardından babasının türbesini inşa ettirmiştir. Bu noktada dönemin diğer sultan türbelerinden yapıyı farklı kılan, türbenin II. Murad'ın 1446 yılında hazırlattığı vasiyetnamesine uygun olarak inşa ettirilmiş olmasıdır. II. Murad'ın vasiyetnamesinde yer alan,

...Bursa'da oğlu Alâeddin'in yanına üç dört zira uzağına gömülmesini... mezarının avlusuna dört duvar yapılmasını ve Kur'an okuyanların oturması için dört taraftan üstlerine dam konulmasını ve damın ortasının da Allah'ın rahmetleri eserlerinden olan yağmurun mezarı üzerine yağması için açık bırakılmasını vasiyet etti... (Sertoğlu, 1969, s. 69).

şeklindeki ifade, inşa edilecek yapının yerinin belirlenerek, planının önceden tasarlandığını ortaya koyar³¹. II. Murad, vakfiyesindeki bu isteği ile, bir anlamda atası ve başkent Bursa'nın kurucusu Orhan Bey'in türbesinin plan şemasına da büyük ölçüde yaklaşmıştır³² (Resim 5, 12, 13). Bu tercih, II. Murad'ın vasiyetnamesinde özellikle vurgulanan,

³¹ Kare planlı yapının iç mekanı, merkezde dört paye ve aralarında birer sütun ile biçimlenen, üzeri açık kubbe örtülü kare birim ve bu birimi çevreleyen tonoz örtülü koridor şeklindedir. Yapının doğusunda kare planlı bir birim, kuzeyde yaklaşık eksende ise giriş eyvanı bulunur.

³² Kare planlı yapının iç mekanı merkezde dört sütun ile biçimlenen üzeri kubbe örtülü kare birim ve bu birimi çevreleyen tonoz örtülü koridor şeklindedir.

...benden sonra evladumdan ve ensabumdan filcümle soyumdan sopumdan herkim ki ölecek olursa benim yanımda komıyalar ve katıma getürmeyeler (Uzunçarşılı, 1958, s. 3).

şeklindeki arzu ile birlikte irdelendiğinde anlam kazanır. Gerçekten de II. Murad Bursa'daki diğer tüm sultanlardan farklı olarak türbesi içerisindeki tek gömüdür. Diğer türbelerde, ailenin fertlerinden -sultan çocukları, kardeşleri gibi- ölenlerin sultanların yanına gömülmesine karşın, II. Murad'ın vasiyetine uyulmuş ve yanına hiçbir gömü yapılmamıştır. Sultan II. Murad'ın vasiyetinde dile gelen "...yanımda komıyalar ve katıma getürmeyeler..." şeklindeki bu istek, dönem beylerinin kendilerini nasıl önemsedikleri ve nasıl anlamlandırdıklarına dair önemli bir işarettir. Bu noktada yapı I. Mehmed'in türbesi ile ilişkilendirilebilir. I. Mehmed, külliyesinin bulunduğu tepenin en yüksek noktasına, dıştan tamamının çini kaplaması ile tüm gözleri üzerine çeken türbesini kendisi yaptırmış, II. Murad ise türbesini vasiyet etmiştir. Ancak, II. Murad'ın türbesini farklı kılan, vasiyeti doğrultusunda şekillense de, yerine tahta geçen oğlu tarafından inşa edilmesidir. Belki de bu nedenle I. Mehmed'in türbesinden çok daha sade ve gösterişsizdir (Resim 11).

II. Murad'ın türbesi Bursa'daki son sultan türbesidir. II. Murad'ın ardından tahta çıkan oğlu II. Mehmed (1444-1446;1451-1481), İstanbul'u aldıktan sonra, içerisinde türbesinin de bulunduğu külliyesini yeni başkent olan bu kentte inşa ettirecektir. İstanbul'da yaptırılan bu ilk sultan külliyesi ve türbesi, sonraki süreçte İstanbul'un çeşitli tepelerine inşa ettirilecek sultan türbelerine örnek oluşturacak ve bu yapı topluluğu içerisindeki türbe, sultan gömülerinde, eski başkent Bursa yerine İstanbul'un artan prestijine neden olacaktır (Necipoğlu, 1996, s. 26).

Sonuç olarak, Selçuklu döneminde, muhtemeldir ki *hanedan-türbe* ilişkisi ile bağlantılı olarak her sultana ait özel bir türbe inşa edilmemiş ve başkent merkezindeki sekiz Selçuklu sultanının yattığı tek bir türbe ile *Selçuklu*

sultanlarının çevresinde hükümran kültürü yaratılmıştır. Osmanlı Beyliği'nde ise türbeler kişiye özel olarak düşünülmüştür. Külliye'nin bir parçası durumundaki, oğulları tarafından ölen sultan adına inşa ettirilen sultan türbeleri, başa geçen varislerin *sultanlıklarını tanımlayan* yapılar olarak düşünülebilirler. Ancak kendi türbesini kendisi yaptıran I. Mehmed'in türbesi diğer tüm örneklerden ayrı bir yere konmalıdır. Konumu, ölçeği, mimarisi, özellikle de süslemeleriyle özel kılınan bu türbenin, külliye'nin en önemli noktasına bir güç göstergesi olarak inşa ettirildiğini söylemek sanırım yanlış olmayacaktır. Türbedeki, hem dönemin siyasi yapısı, hem de banisinin kişiliği ile ilişkilendirebileceğimiz bu özel durum, belki de taht için yapılan on bir yıllık mücadelenin etkisiyle bireysel gücün ön plana çıktığına bir işarettir. Dönemin diğer sultan türbelerinden farklı olarak iç kalede, kente hâkim bir tepe üzerinde bağımsız konumları ile öne çıkan Osman ve Orhan türbeleri ise, bugün bile Bursa fatihlerine ithafen birer güç simgesi olarak anlam kazanmışlardır. Genellikle yapıların giriş kapıları üzerinde yer alan inşa kitabelerinde, banilerinin tüm unvanlarıyla birlikte verilen isimleri ile anılan bu türbeler, adeta sultanların dönemlerinde kazanmış oldukları siyasal güçlerinin sonraki zamanlarda da imgesel olarak devam ettirmek istediklerinin bir kanıtıdır.

Kaynakça

- Anonim. (1952). *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi III* (F. N. Uzluğ, Çev.). Ankara.
- Anonim. (1999). *Osmanlı Ansiklopedisi, 12*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Arık, O. (1967). Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri. *Anatolia*, 11, 57-100.
- Aşıkpaşazade. (1992). *Osmanlı Tarihi*. N. Atsız (Yay. Haz.), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları.

- Ayverdi, E. H. (1989a). *İstanbul Mi'mari Çağının Menşei. Osmanlı Mi'marisinin İlk Devri. 630-805 (1230-1402)*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Ayverdi, E. H. (1989b). *Osmanlı Mi'marisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451)*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Bates, Ü. Ü. (1970-71). An Introduction to The Study of The Anatolian Türbe and Its Inscriptions as Historical Documents. *Sanat Tarihi Yıllığı*, IV, 73-86.
- Dimitris, J. K. (2010). *Beyazid'in Oğulları 1402-1413 Osmanlı İç Savaşında İmparatorluk İnşası ve Temsil* (A. Arel, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Boran, A. (2001). *Anadolu'daki İç Kale Cami ve Mescitleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Duran, R. (2001). *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitabeleri (İnşa ve Tamir)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Çahantimur-Ispalar, A. (2007). Bursa Hisar Bölgesinin Kentsel Gelişiminin Değerlendirilmesi. "*Bursa'nın Kentsel ve Mimari Gelişimi*" *Sempozyum Kitabı 07-08 Nisan 2007 Bursa içinde* (ss. 263-288). Bursa: Gaye Kitapevi.
- Eldem, H. E. (1982). *Kayseri Şehri*, K. Göde (Yay. Haz.), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Evliya Çelebi. (1999). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini*. Z. Kurşun, S.A. Kahraman ve Y. Dağlı (Yay. Haz.), 2-3, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Eyice, S. (1962a). Bursa'da Osman ve Orhan Gazi Türbeleri. *Vakıflar Dergisi*, 5, 131-147.

- Eyice, S. (1962b). Kosova'da 'Meşhed-i Hüdavendigâr' ve Gazi Mestan Türbesi. *Tarih Dergisi*, XII (16), 71-82.
- Gabriel, A. (1958). *Bir Türk Başkenti Bursa* (N. Er, H. Er, A. Kazancıgil, Çev.). Paris-E- De Boccard.
- Gündüz, S. (2009). Tarihi Kaynaklarda Selçuklu-Osmanlı Bağlantısı. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (2), 199-216.
- Gündüz, S. (2009). Sultanlar ve Mimari Anıtlara Yansıyan İmgeleri: Anadolu Selçuklu-Osmanlı Beyliği Örnekleri. *Anadolu ve Çevresinde Ortaçağ*, 3, 139-156.
- Hoca Sadettin Efendi. (1999). *Tacü't Tevarih* (İ. Parmaksızoğlu, Çev.). I-V, Eskişehir: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İnalcık, H. (1958). Osmanlı Padişahı. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XIII (4), 68-79.
- İnalcık, H. (1959). Osmanlılar'da Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XIV (1), 69-94.
- Kafadar, C. (1996). *Between Two Worlds, The Construction of the Ottoman State*. Berkeley- Los Angeles: University of California Press.
- Kuban, D. (1998). *Sinan'ın Sanatı ve Selimiye*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kuran, A. (1995). Osmanlı Hünkâr Türbelerinin Yerleşim Özellikleri Üzerine Görüşler. 9. *Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi II* içinde (ss. 389-391). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Mehmed Neşri. (1987). *Kitab-ı Cihan-nüma, I-II*. F.R. Unat ve M.A. Köymen (Yay. Haz.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

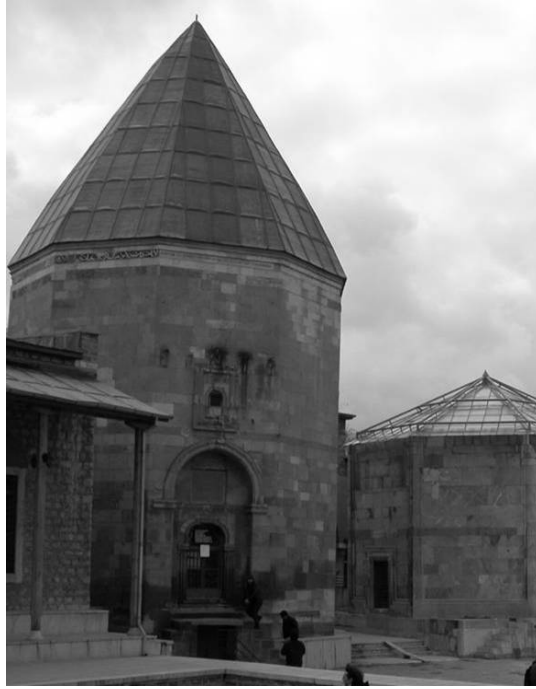
- Necipoğlu, G. (1996). Dynastic Imprints on The Cityscape: The Collective Message of Imperial Funerary Mosque Complexes in İstanbul. *İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Geleneği* içinde (ss. 23-36). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Nicholas, D. (1997). *Growth of the Medieval City, From The Late Antiquity to The Early Fourteenth Century*. New York: Longman.
- Oral, M. Z. (1956a). Konya'da Ala üd-din Camii ve Türbeleri, Yapılar, Kitabeler. *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, I, 45-74.
- Oral, M. Z. (1956). Konya'da Ala üd-din Camii ve Türbeleri, Tarih. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I (4), 145-163.
- Owens, E. J. (2000). *Yunan ve Roma Dünyasında Kent*. İstanbul: Homer Kitabevi.
- Ögel, S. (1986). *Anadolu Selçuklu Sanatı Üzerine Görüşler*. İstanbul: Matbaa Teknisyenleri Basımevi.
- Öney, G. (1981). İran ve Anadolu Selçuklu Türbelerinin Mukayesesi. *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, III, 41-63.
- Önkal, H. (1992). *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Önkal, H. (1996). *Anadolu Selçuklu Türbeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Önkal, H. (1998, Aralık). *Türbeleriyle de Dışlanan Üç Osmanlı Sultanı. Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, İstanbul.
- Özbek, Y. (2002). *Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1453)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Pere, N. (1968). *Osmanlılarda Madeni Paralar*. İstanbul: Doğan Kardeş Matbaa.

- Raby, J., Tanındı Z. (1993). *Turkish Bookbinding in the 15th. Century. The Foundation of Ottoman Court Style.* (T. Stanley, Ed.). London: Azimuth Editions Ltd.
- Sertoğlu, M. (1969). İkinci Murad'ın Vasiyetnamesi. *Vakıflar Dergisi*, VIII, 67-75.
- Sevim, A., Merçil, E. (1965). *Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset Teşkilat ve Kültür.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Taşköprülüzade Ahmet Efendi. (1985). *Eş-şeka'ikun-Nu'maniye Ulema'id-Devleti'l-Osmaniye.* A. S. Furat (Yay. Haz.), İstanbul.
- Tekinalp, V. M. (2009). Palace Churches of The Anatolian Seljuks: Tolerance or Necessity? *Byzantine and Modern Greek Studies*, 33 (2), 148-167.
- Temir, A. (1989). *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur El-Din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Tuncer, O. C. (1991). Anadolu Selçuklu Kümbetlerinin Gelişimi ve Özellikleri. *X. Türk Tarih Kongresi*, III, 1075-1080.
- Turan, O. (1993). *Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318).* İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Turan, O. (1947). Selçuklu Devri Vakfiyeleri I. Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı. *Bellekten*, XI, 197-235.
- Tüfekçioğlu, A. (2001). *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı.* Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1958). Sultan II. Murad'ın Vasiyetnamesi. *Vakıflar Dergisi*, IV, 1-19.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1997). Mehmed I. *İslam Ansiklopedisi* içinde (c.7, ss. 496-506).

- Uzunçarşılı, İ. H. (2003). *Osmanlı Tarihi*, I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Weber, M. (2000). *Şehir, Modern Kentin Oluşumu*. (D. Martindale ve G. Neuwirth, Ed.). (M. Ceylan, Çev.). İstanbul: Bakış.
- Witteck, P. (1944). *Menteşe Beyliği* (O. Ş. Gökyay, Çev.). Ankara.
- Yahyaoglu, T. (1966). Selçuklular'da Mumya. *Hayat Tarih Mecmuası*, 2, 71-73.
- Yasa, A. (1996). *Anadolu Selçuklu Döneminde Türk-İslam Şehri Olarak Konya*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yenişehirlioğlu, F. (1993). Saltanat İdeolojisi ve Osmanlı Üslubu. *Tarih Çevresi*, 5, 23-25.
- Zencani, H. H. (2005). *Sultana Öğütler, Alâeddin Keykubad'a Sunulan Siyasetname*. H. H. Adalıoğlu (Yay. Haz.), İstanbul: Yeditepe.

Resim 1. Konya İ Kalesi

Resim 2. Konya, II. Kılıç Arslan Türbesi

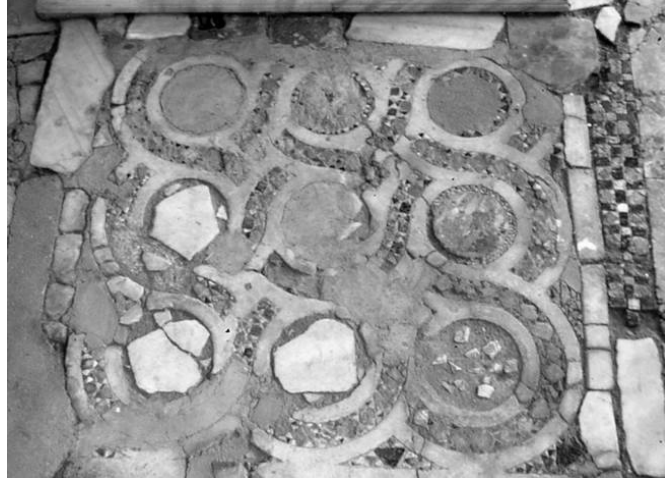
Resim 3. Bursa İç Kalesi (Gabriel, 1958; Çahantimur, 2007)

Resim 4. Bursa, Osman Gazi Türbesi

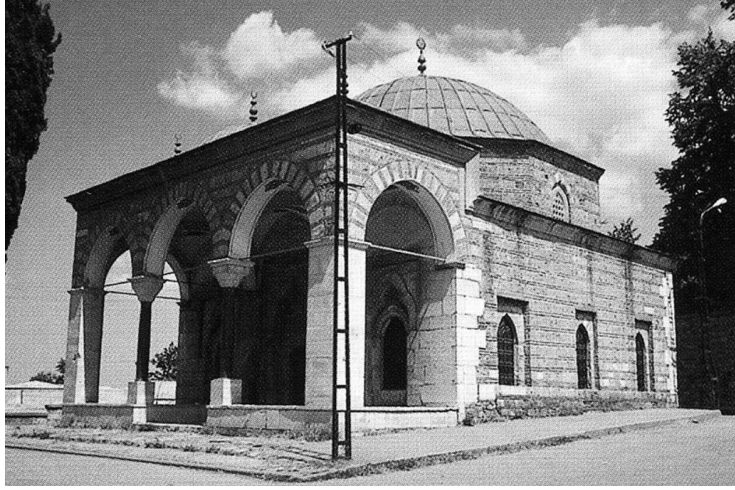
Resim 5. Bursa, Orhan Gazi Türbesi

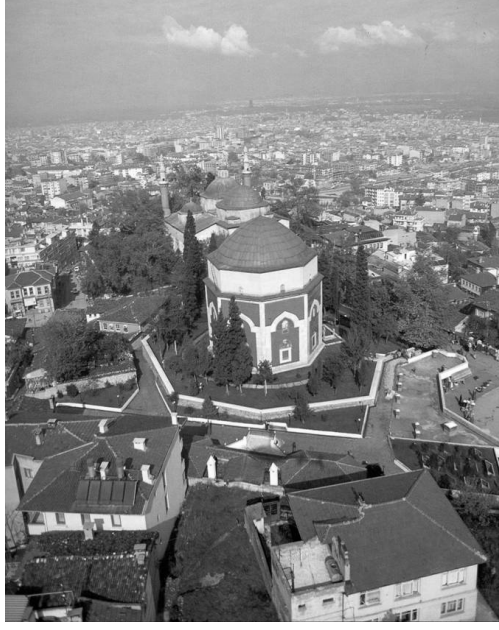
Resim 6. Bursa, Orhan Gazi Türbesi, Zemin Mozaiđi

Resim 7. Bursa, I. Murad Türbesi

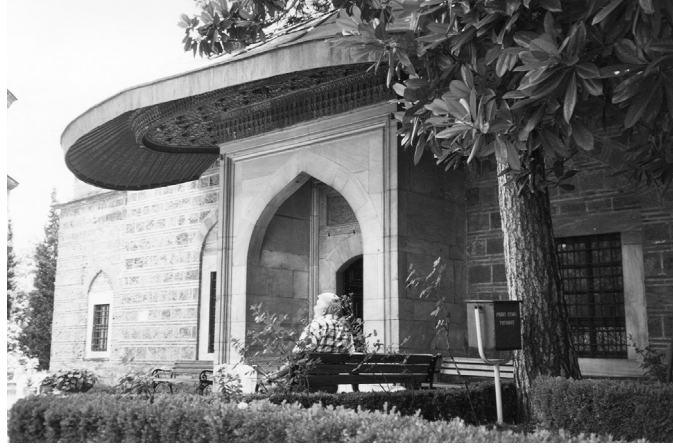
Resim 8. Bursa I. Bayezid Türbesi

Resim 9. Bursa, Yeşil Türbe

Resim 10. Bursa, Yeşil Zaviye, Taç Kapı, Kitabe

Resim 11. Bursa, II. Murad Türbesi

Resim 12. Bursa, II. Murad Türbesi, İç Mekan

